

TAHSİN YÜCEL
VATANDAŞ

ROMAN

♥
CAN

4.
BASKI

TAHSİN YÜCEL
VATANDAŞ

Can Modern

Sonuncu, Tahsin Yücel

© 1996, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1996

4. basım: Ocak 2024

Bu kitabın 4. baskısı 300 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © Shutterstock / Laurin Rinder

İç baskı ve cilt: Birlik Fotokopi Baskı Ozalit ve Gıda Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Nispetiye Mah. Birlik Sk. No: 2 Nevin Arıcan Plaza Beşiktaş / İstanbul
Sertifika No: 52846

ISBN 978-975-510-676-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25 Sarıyer/İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

TAHSİN YÜCEL
VATANDAŞ

ROMAN

Tahsin Yücel'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Aykırı Öyküler, 1989

Haney Yaşamalı, 1991

Peygamberin Son Beş Günü, 1992

Bıyık Söylencesi, 1995

Ben ve Öteki, 1998

Komşular, 1999

Yalan, 2002

Kumru ile Kumru, 2005

Mutfak Çıkmazı, 2005

Yapısalcılık, 2005

Yazın, Gene Yazın, 2005

Göstergeler, 2006

Gökdelen, 2006

Dil Devrimi ve Sonuçları, 2007

Golyan Devrimi, 2008

Yazın ve Yaşam, 2008

Sonuncu, 2010

Gün Ne Günü?, 2010

Kimim Ben?, 2011

Kendine Doğru Yolculuk, 2012

Tartışmalar, 2021

TAHSİN YÜCEL, 1933'te Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1960). Varlık Yayınları'nda çevirmenlik ve yazişleri müdürlüğü yaptı. Öykü derlemeleri, romanları, bilimsel araştırmaları ve kuramsal yazılarının yanı sıra, Balzac, Flaubert, Daudet, Gide, Simenon, France, Proust, Camus, Sartre, Malraux ve Duras gibi önemli Fransız yazarların yapıtlarını dilimize kazandıran Yücel, 1984'te Azra Erhat Çeviri Üstün Hizmet Ödülü'ne, 1997'de Fransız hükümeti Palmes Académiques Nişanı'na değer görüldü. 22 Ocak 2016'da öldü.

Sunuş

Mihail Bahtin kimi biçimlerin değişik çağlar ve değişik uzamlar içinde hep sürdüğüne inanır; “türün nesnel belleği”nden söz eder, bu kavrama dayanarak Dostoyevski’nin romanlarının kaynağını Menippos taşlamalarına ve Sokrates söyleşimlerine dek götürür. Kavramın ne denli geçerli, açıkladığı olgunun ne denli gerçek olduğu uzun uzun tartışılabilir. Ama ben, kendi öznel belleğime dayanarak, şu elinizdeki kitabın Dostoyevski’nin *Yeral-tından notlar*’ının, Duhamel’in *Salavin*’lerinin, Camus’nün *Düşüş*’ünün arkasına takıldığını söyleyebilirim.¹ Kuşkusuz, üç aşağı beş yukarı aynı özellikleri sunan başka anlatılar da katılabilir bunlara. Örneğin Sait Faik’in çoğu öyküleri, diyelim ki “Lüzumsuz adam”, diyelim ki “Haritada bir nokta”, diyelim ki “Eftalikus’un kahvesi”, diyelim ki “Kafa ve şişe” türün en başarılı örnekleri arasında anılabilir.

Örnekler türün özelliklerini şimdiden sezdiriyor. Bu anlatılar, birinci kişi ağzından, bir ikinci kişiye yönelen canlı konuşmalar biçiminde sunulur. Çoęu kez bir söyleşim, yani bir karşılıklı konuşma söz konusudur. Ama ko-

1. *Vatandaş*’ın ilk biçimi *Düşüş*’ten iki yıl önce yayımlanmıştır; ama bu başka bir konu.

nuşmacılardan yalnız birinin söylemi verilir bize, öteki-
nin söylemi ve tepkileri ancak dolaylı bir biçimde, bu tek
söylemin içinden yansır. Böyle bir biçim, Bahtin'in ke-
sinlediğinin tersine, söz konusu anlatıların her zaman
"çoksesli" olmalarını sağlamasa bile, hep "açık" kalmaları-
nı sağlar: bu öykülerin anlatıcıları da belirli bir serüven
anlatırlar bize, ama, bu arada, her şeyden söz edebilirler.
Yeraltından notlar da, *Düşüş* de aynı zamanda dünyayı,
insanı ve çağı yansıtmak isteyen yapıtlardır.

Ünlü öncülerine benzetmek gibi olmasın, benim al-
çakgönüllü *Vatandaş*'ın gücü ve zayıflığı da böyle "açık"
bir söylem olmasında. Zavallı, bu niteliği sonucu, kırk
yılı aşkın bir süredir, bir türlü kapılarını kapatıp köşesine
çekilemedi. 1954'te, on sayfalık bir küçük öyküydü;
1964'te, bir başka dilde (fransızcada) biraz daha uzun ve
daha derli toplu bir öyküye dönüştü; 1975'te, roman di-
ye de adlandırılabilir bir anlatı olarak çıktı ortaya.
Şimdi, 1996'daysa, hem çok sayıda dizgi yanlışının dü-
zeltilmesi, hem de birtakım ekleme ve çıkarmalarla, son
(büyük bir olasılıkla da kesin) biçimini alıyor.

Kimi kitapları kendi ölçüleri içinde kusursuzdur ya
da en azından amacına ulaşmıştır, diye olduğu gibi bıra-
kıyoruz, kimilerini fazla kusurlu ya da artık bizden fazla
uzak diye, kimilerine de, hiçbir zaman kusursuzluğa eri-
şemeyeceğimizi bile, ama baba ocağına gelir gibi,
dönüp dolaşıp geri geliyoruz.

T. Y.

I

– Bilerek yapmadım, dostum, gene de özür dilerim. Ne yaparsın, biraz fazla kaçırmışım bu akşam. Başım dönüyordu, bir sonsuz boşlukta yüzer gibiydim. Nasıl, bilmiyorum, ama her şey silinivermişti birden, çevremdeki uğultu da kesilmişti: yeryüzünde yapayalnızdım. Bu kitabı görüyordum yalnız, başka bir şey görmüyordum. Onu da başka türlü görüyordum anlaşılan, başka bir şey gibi görüyordum: kitap olduğunu bilsem, elimi bile sürmezdim. Evet, doğru, içtenlikle söylüyorum: bana göre bir davranış değil böylesi: kâğıtlara yazı yazmak nicedir tiksindiriyor beni, hele böyle basılı, böyle tıka basa yazı dolu, böyle bütün umudunu tüketmiş, ipliği pazara çıkmış kâğıtlara! Üstelik, korkak bir adamım, çok korkak bir adamım: iyiden iyiye sarhoş olmasam, tanımadığım bir adamın kitabını karalamak şöyle dursun, masasının önünde oyalanmayı bile göze alamazdım. En azından yirmi yıldır böyleyim: iyice kafayı bulmuş değilsem, her yabancı ürkütür beni. Sokakta, yalnız başıma, dalgın dalgın yürürken, biri önüme çıkıp da bir yol sormayagörsün, yüreğim ağzıma gelir hemen, bir titremedir alır bütün bedenimi, başlarım kekelemeye. Sorulananın yanıtını adım gibi bilsem bile bir şey değişmez, önemli bir suçmuş gibi gevelerim ağzımda, açık açık söyleyemem bir

türlü. Neden? Korkmamı gerektiren bir şeyler var da ondan mı? Hayır, böyle bir durumum yok çok şükür! Suçluysam da herkes kadar, her vatandaş kadar suçluyum ancak, ne eksik, ne fazla. Hiç değilse bana öyle gelir. Ama korkarım işte: karşıma bir yabancı çıktı mı bir kuşkudur dolar içime: ya bu adam bir polisse, ya tutar da kendisinden gizlediğim bir şeyler bulunduğunu düşünürse, ya bu gizlediğimi sandığı şeyleri ortaya çıkarmaya kalkarsa... Gel de ayıkla pirincin taşını!

Bir yerlerde şöyle bir şey okumuştum bir zamanlar –belki de birinden dinlemiştir, belki de kendim uydurmuşumdur, unuttum şimdi– : “İnsanlar iki türdür: polisten korkanlar, bir; polisten korkmayanlar, iki”. İlk bakışta saçma gibi gelebilir, ama bence doğru bir söz: kimi ceplerini çalınmış nesnelere doldurmuştur tika basa, üstelik asker kaçağıdır, ama bir polis gördü mü dayanamaz, gider, bir, “Merhaba!” çeker, bir şeyler sorar, punduna getirip bir şaka yapar; kimi de dünyanın en sağlam adamıdır, her şeyi tamam, her şeyi düzenlidir, etliye sütlüye karışmaz, gazete bile okumaz, kısacası, tam istenen türden bir vatandaş olduğunu kolaylıkla kanıtlayabilir, ama yüz metre ötede bir polis görse, hemen yan sokağa sapar. Ben de böyleyim işte: durumum ne denli sağlam olursa olsun, polisi gördüm mü kırarım kırışı. Bununla kalsa gene iyi! Benim kaçacağım polisin ille de polis kılığında olması gerekmez: kılığına bakmadan kaçarım ben polisten! Herkesten kaçarım yani, her yabancından kaçarım! “Her yabancı benim için bir polistir”, diyecek değilim kuşkusuz. Öyle şey olur mu hiç! Ama, polis her kılığa girebildiğine göre, kimse için, “Polis değil”, diyemem. Seni alalım örneğin: ne yandan bakılırsa bakılsın, her şeyinle bir aydına benziyorsun. Ama bunun aldatmaca olmadığı nerden belli? Aydın polis olamaz ya da polis aydın görünüşüne bürünemez, diye yasa mı var?

Hayır! Öyleyse güvenmem sana, öyleyse kaçarım sende, bucak bucak kaçarım. Kimse haksız olduğumu söyleyemez. Hele Hamdi'nin başına gelenlerden sonra.

Hamdi mi? Hamdi en iyi arkadaşımı benim. O da küçük bir memurdu benim gibi, ama benim gibi yolsuz değildi: emektar bir arabası vardı, sıkıştı mı birkaç saat dolmuş yapıp düzeltirdi durumunu, gittiği yerlere de kral gibi kendi arabasıyla giderdi. Şimdi çok uzaklarda zavallı. Araba satıldı, sevgilisi başkasıyla yaşıyor, kitaplarını sıçanlar yedi. Neden, biliyor musun? Senin gibi bir aydın arkadaşın hışmına uğradı da ondan. Bu adam yazardı üstelik, yıllardır dört dörtlük bir düşünür olarak bilinirdi. Görünüşe bakılırsa, kovalayandan çok kaçandan, ezenden çok ezilenden yanaydı, yazılarında emeği savunurdu durmadan, göz nurunu, alınterini göklere çıkarırdı. Ama, bir gün geldi, bizim Hamdi'ye öyle bir sövmeye başladı ki, bütün o yazıları onun yazdığına bin tane isterdi. "Bu herifi işinden etmezsem, adam değilim", deyip duruyordu ortalıkta. Dediğini gerçekleştirebilmek için de elinden geleni ardına bırakmadı, ne valiye çıkmadığı kaldı, ne bakana, başbakana dilekçeler yazmadığı. Bununla da yetinmeyip bir sürü aracı soktu işin içine, birbirinden seçkin bir sürü aydın kullandı. En sonunda başardı: doğuya sürdüdü Hamdi'yi. Söyledim, iyi kötü bir arabası, gül gibi bir ikinci mesleği vardı dostumun: yalnızca şoförlük yapsa, durumu çok daha iyi olurdu. "Çekiliver, olsun, bitsin, üzme tatlı canını", dedim. Ama Hamdi tuhaf çocuktuktu, tuhaf bir doğruluk anlayışı vardı, sözümü dinlemedi: "Hayır, gitmeliyim", diye diretti. "Ülkemizin koskoca bir yazarı aylar boyu bunun için didindi, koskoca valiler, genel müdürler bunu iş edindi. Benim de emeğe saygım vardır: bunca emeği boşa çıkaramam", dedi, çekti gitti, bir daha da dönmedi, tatillerde bile. Şimdi gel de insanlara aydın diye güven bakalım.

“Şimdi” dediysem, “Şimdi, şurada, şu dakikada”, demek istemedim. Şimdi durum başka: iyice kafayı bulmuşum, gözüm ne polis görüyor, ne aydın, kimseden korkmuyorum. Korkmuyorum! Benim gibi bir adamın ağzına hiç yakışmayan bir sözcük bu, biliyorum. Ama, Hamdi buradan gideli beri, arada bir yiğitliğim tutuyor böyle. Ne yaparsın, her zaman aynı kolaylıkla katlanılmıyor yalnızlığa: gün oluyor, kurşun gibi çöküyor üzerime, soluğumu kesiyor. Biraz soluk alabilmek için buraya zor atıyorum kendimi, başlıyorum içmeye, başlayınca da bir türlü duramıyorum. Üstümdeki ağırlığı atabilsem, gene iyi. Ama nerde! Başlangıçta biraz hafifler gibi olsa da hemen sonra gene çullanıyor üstüme. O zaman, birinin masasına oturup adam gibi bir-iki söz etmezsem, parça parça dağılacakmışım, eriyip gidecekmişim gibi bir duygu çöküyor içime. O zaman, ayık kafayla hiçbir zaman yapamayacağım şeyi yapıyorum işte: insanların gözlerinin içine içine bakmaya başlıyorum. Çok geçmeden de birini kestiriyorum gözüme, kalkıp masasına gelmeme, kendisine eski bir dost gibi “sen” dememe kızmayacağı, hatta bundan sevinç duyacağı dakikayı bekliyorum. Bu dakika da, ister inan, ister inanma, eninde sonunda geliyor: korkusuzca kalkıyorum yerimden, kararlı adımlarla yaklaşıyor, merhabamı çekip oturuyorum. “Ya polisse?” demiyorum artık, kafayı bulmuşum nasıl olsa, üstelik adamı iyice incelemiş, yalnızlığını iyice sezinlemişim. Polis bile olsa ne yazar ayrıca? Burası durulan bir yer, oturulup konuşulan bir yer, burası sokak değil ki.

Evet, dostum, böyle işte: bu akşam da kaşığımda sen çıktın: bir saattir gözlerim hep üstünde, yanına gelebilmek için fırsat kollayıp durdum. Ama bir türlü vermiyordun bana bu fırsatı, hep şu kitabı karıştırıyordun. Sonra, bir ara, ayakyolundan dönerken, senin de aynı yere gittiğini gördüm, gelip oturdum masana, sonra boşalmış ta-

baklar arasında bıraktığın bu kitabı elime aldım, sonra kalemimi çıkardım cebimden, sonra, deli gibi, bilinçsizce, bir şeyler yazdım üstüne. Bir sarhoşluktur oldu işte. Ne yazdım, onu bile bilmiyorum. Bir bakayım izin verirsen.

Hay Allah! Senin resmin bu resim! Bu kitabı sen yazdın demek! İşte bunu bilmiyordum! Düşümde görsen inanmazdım doğrusu! Ne rastlantı, ne güzel rastlantı! Dostum, sana bütün kitaplarını okuduğumu söylesem, inanır mısın? “Bütün kitaplar” sözün gelişi kuşkusuz: bu romanı ilk burada görüyorum. Ama yeni çıktı, değil mi? İyice anlıyorum şimdi: yeni çıktı da ondan böyle yanında taşıyorsun, ondan böyle durmadan karıştırıyor, önüne koyup hayran hayran bakıyorsun. Böyle bir yere elde kitapla gelmek gene de aykırı kaçıyor ya! Boş ver, konumuza dönelim biz: neler döktürmüşüz, onu görelim. Al bakalım! İşte tam bana göre bir saçmalık:

Ölüm karşısında bir de burada
Harcarız hepimiz bir küçük çaba.

Görüyorsun: bilincimi tümünden yitirmişim az önce, tümünden kaçırmışım ipin ucunu: bu kitabı başka bir şey, burasını da başka bir yer sanmışım: bu dizeler bu kitabın kapağında hiçbir anlam taşımıyor.

Ne o, dostum, neden böyle bakıyorsun yüzüme? Bir tatsız rastlantı sonucu, beklenmedik bir yerde, bilinmedik bir meslektaşla karşılaştığını mı düşünüyorsun? Büsbütün haksız sayılmazsın doğrusu. Öyle ya, ben de yazarım bir bakıma, ben de bir sanatçı, bir ozan sayılırım. Ama gene değişiverdi yüzün! Anlıyorum, saklamaya çalışma boşuna: şimdi de delinin biriyle, hiç değilse kendini beğenmiş bir zavallı hevesliyle karşı karşıya bulunduğunu düşünüyorsun. “Çattık!” diyorsun içinden, öyle değil mi? Kızma, ama buna da ben güleceğim. Neden mi? Be-

nim için heveslilik dönemi çok gerilerde kaldı, bu bir; ben bu kentin en çok okunan yazarlarından biriyim, bu da iki. Senin çevrenden değilim, o kadar. Bir de senin çevrendeki kendini beğenmişlerle en ufak benzerliğim yok: sizler gibi kasılmaktan hiç hoşlanmam, kendimle de, sanatımla da övünmem kolay kolay. Neden övünüyüm? Bir bakıma zavallı bir adamım ben, anasız babasız, çoluksuz çocuksuz, beceriksiz, meteliksiz bir herifim, başka türlü olacağım da yok artık! Tam bir hiçim senin anlayacağın, yazarlığım dışında. Ama alçakgönüllü olacağım, diye gerçeği tersinden gösterecek değilim: yazarlıkta topunuzu cebimden çıkarırım.

Gülme öyle! “Topunuzu cebimden çıkarırım”, demekle büyük yazar olduğumu söylemek istemedim. Ben nerdeyim, büyüklük nerde! Anıtlar gibi yükselip kuşaktan kuşağa ulaşan, yüce yapıtlar vermedim hiçbir zaman, bundan sonra vereceğim de yok. Eleştirmenlerinize göklere çıkarılmadım, hakkımda tek yazı yayımlanmadı, bundan sonra yayımlanacağı da yok. Bunca yazıma, bunca dizeme karşılık bir kuruş para almadım, bundan sonra alacağım da yok. Ama, hemen söyleyeyim, sizlerden üstün olmama engel değil bütün bunlar, gerçek bir yazar olmama hiç engel değil: yapıt gelir her şeyin başında. Bunun için, ne kadar gülersen gül, boşuna: ne de olsa görmediğin, bilmediğin yapıtlara gülüyorsun. Hiç kuşukum yok, görmüş olsaydın, gülmezdin. Ama sarhoşlukla kitabının kapağına yazdığım şu berbat dizeler dışında hiçbir şey okumadın benden, değil mi? Yoksa yanılıyor muyum? Gerçekten hiçbir şey okumadın mı? Hiç rastlamadın mı adıma? Başkalarından da mı işitmedin? “Adıma” dedimse... Takma adıma demek istiyorum. Bilir mi sin benim takma adı mı?

Allah versin, keyfine diyecek yok bu akşam: takma adın sözü bile güldürüyor seni. Geveze kuluna ozanlığı

yakıştıramadığın gibi takma adı da yakıştıramıyorsun anlaşılan. Öyle olsun! Ama, ne yapayım, sözcükleri esen yele göre ayarlayan ozanlardan olmadım hiçbir zaman, içimden nasıl geliyorsa öyle söyledim her şeyi, gözlerim nasıl görüyorsa öyle gösterdim. Yazılarımın altına gerçek adımlı koymaya kalksam, bir sürü dert açılırdı başıma, sanatımı sürdüremezdim, eylemim güdük kalırdı. Buna gönlüm elvermedi. Kendim gibi parıltısız bir ad takma ad seçtim, onu kullandım: Vatandaş.

Ama bunca parıltısız, bunca renksiz ve köşesiz olmasına bakma sen, şöyle gönlümce bir şiir, gönlümce bir yazı döktürüp de altına bu adı koydum mu anlatılmaz bir mutluluk sarar bütün benliğimi, yalnızca bir yapıtımlı, yalnızca bir eylemimi değil, kendi kendimi gerçekleştirdiğimi, daha somut, daha sağlam, daha gerekli bir insan olduğumu sezerim her seferinde, hem bir kopma, hem bir katılma yaşarım. Senin de duyduğun olur mu, bilmem, ben hep duyarım: her yazımda, her şiirimde, bir gerçeği kesinlerken, kendime de daha büyük bir gerçeklik, bir geçerlik sağlamanın sevinci dolar içime. Ne dersin de, boş bir duygu olamaz bu: ısmarlama kalıplar içinde sıkışıp kalmış değilsek, yazdığımız her satırda kendimiz varsak, “Ben böyle düşünüyorum!” demek bile iki yönlü bir yaratmadır her zaman. Ben her yazımda bu yaratmayı yaşarım işte, her yazımda kendi adıma, kendi dilimde konuşurum. Böylece, bir yandan senin çevrenin sakızlaşmış türkülerini yadsırken, bir yandan da tüm insanlar, tüm vatandaşlar adına, değişmez gerçekler adına konuşmaya kalkanları yalanlamış, oyun ve aldatmaca karşısında başkaldırmış olurum; böylece her yazım bir başkaldırma olarak çıkar ortaya, böylece her yazım bir başkaldırma çağrısı olur. İsterim ki, adımlı görenler...

Ama bu ad, bu Vatandaş adı gerçekten hiçbir şey söylemiyor mu sana? Hayır mı? Hele biraz daha düşün

*Öykücü, romancı, denemeci
Tahsin Yücel, her yeni
kitabıyla okurlarını etkileyen,
düşündüren bir usta.*

Tahsin Yücel, en güzel kitaplarından biri olan *Vatandaş'ı*, Dostoyevski'den *Yeraltından Notlar*, Camus'den *Düşüş*, Sait Faik'ten *Hari-tada Bir Nokta* gibi yapıtların yönünde bir anlatı olarak niteliyor. Ona göre, bu eserlerin en belirgin özelliği, aynı zamanda hem bir öykü hem de dünya ve insan üstüne bir söylem olmalarıdır. Belki de bu yüzden, *Vatandaş'ın* oluşumu, kırk yılı aşkın bir süreye yayılmış; 1954'te on sayfalık bir küçük öykü olarak doğmuş; 1964'te, bir başka dille (Fransızca) daha uzun ve daha derli toplu bir öyküye dönüşmüş; 1975'te, roman diye de adlandırılabilir bir anlatı olarak ortaya çıkmış; 1996'da, birtakım ekleme ve çıkarmalarla, son ve kesin biçimini almış.

Kimi kitapları kendi ölçüleri içinde kusursuzdur ya da en azından amacına ulaşmıştır, diye olduğu gibi bırakıyoruz, kimilerini fazla kusurlu ya da artık bizden fazla uzak diye, kimilerine de, hiçbir zaman kusursuzluğa erişemeyeceğimizi bile bile, ama baba ocağına gelir gibi, dönüp do-laşıp geri geliyoruz.

Tahsin Yücel

Kapak resmi: LAURIN RINDER

ISBN 978-975-510-676-2

9 789755 106762